

В. А. Греченко (Харків)

І. К. Дашковський: нарис політичної діяльності

Вперше зроблено спробу розкрити зміст політичної та наукової діяльності І. К. Дашковського, висвітлити складний життєвий шлях цієї неординарної особистості.

На ранковому засіданні XV з'їзду ВКП(б) 7 грудня 1927 р. із заключним словом по політичному звіту ЦК виступив Й. В. Сталін. Він піддав різкій критиці промову Л. Б. Каменева, де говорилося, що не в традиціях більшовизму вимагати від людей відмови від своїх поглядів. У відповідь Сталін заявив, що це «невірно. Більше того, — це брехня, товариші!». І навіть ряд прикладів: «А за що виключили з партії Оссовського *, Дашковського?.. За те, що їх погляди виявились несумісними із ідеологією Комінтерну, з ідеологією ВКП(б)»¹. Хто ж такий Дашковський, якому приділив увагу сам Сталін у промові на вищому форумі комуністів? В 20-ті роки це ім'я на Україні було досить відомим: ректор Комуністичного університету імені Артема у тодішній столиці УСРР — Харкові, автор першого в республіці підручника з політекономії, активний учасник внутріпартійної боротьби, один з лідерів опозиції.

Ісак Кальманович Дашковський народився 7 лютого 1891 р. у селі Мизинівка Звенигородського району нинішньої Черкаської області. Він був восьмою дитиною в сім'ї економа поміщицького маєтку, до 14 років жив і працював (допомагав батькам у домашньому господарстві) в рідному селі, а 1905 р. поступив до Звенигородського комерційного училища. Після його закінчення у 1911 р. юнак три роки відвідував лекції як вільнослухач Київського комерційного інституту, а згодом був прийнятий до Харківського технологічного інституту. Незабезпеченість існування (батько помер у 1910 р. й ніяких заощаджень не залишив) змушувала використовувати будь-яку можливість заробітку. Молодий Дашковський працював вантажником на вокзалі, статистиком на переписах, агентом фірми Пате по продажу патефонів, викладачем на бухгалтерських курсах. З кінця 1916 р. він почав вести пропагандистську роботу серед робітників та студентів, а в березні 1917 р. вступив у Харківську організацію РСДРП(б)². Весною і влітку того ж року М. К. Дашковський продовжив політичну діяльність у Звенигородському повіті, де створив групу співчуваючих більшовикам. Восени він почав працювати лектором-пропагандистом на політичних курсах Південно-Західного фронту, які були організовані для підготовки армії до виборів у Установчі збори. В своїх спогадах, опублікованих у 1926 р., Дашковський згадував, що на фронті читав лекції з історії революційного руху, економічних питань.

В жовтні 1917 р. його кооптовано до складу Житомирського комітету більшовиків. Він часто виступав на мітингах, полемізуючи з українськими есерами, меншовиками, анархістами й іншими політичними

* Я. Оссовський — один з активних учасників внутріпартійної боротьби. В дискусійних статтях, опублікованих у журналі «Більшовик» (1926. — № 7—8. — С. 86—100; № 14. — С. 59—80), він писав, що здійснити єдність партії неможливо через непролетарський характер Радянської держави, пропонував легалізувати фракції у ВКП(б), ввести багатопартійну систему.

¹ XV съезд ВКП(б) : Стеног. отчет. — М. — Л., 1928. — С. 373.

² Дашковський І. К. Автобіографія // Особ. архів сім'ї Дашковських. — С. 2.

опонентами. 27 жовтня 1917 р. І. К. Дашковський, як згадував один з активних учасників цих подій Г. Михайлов, разом з лівим есером Володимирським виступили на засіданні Житомирської міської Ради робітничих, селянських та солдатських депутатів на підтримку збройного повстання у Петрограді³. В січні 1918 р. Дашковський повернувся до рідної Звенигородки⁴. Після окупації України німецькими військами, з травня 1918 р. до лютого 1919 р., він — один з активних діячів партійної організації Саратовської губернії, редактор «Саратовської Красной газеты», голова міського й губернського комітетів РКП(б).

У лютому 1919 р. Дашковський повернувся до Харкова, де, за рекомендацією Я. А. Яковлева, став членом редколегії органу ЦК КП(б)У — «Коммунист». У цьому місті він перебував аж до вступу туди денікінських військ. Його прізвище навіть було надруковане в оголошенні військової комендатури, де повідомлялося про розстріл активних комуністів⁵. Проте Дашковському вдалося врятуватись, і до кінця громадянської війни він знаходився в лавах 14-ї, а потім 13-ї армії на денікінському, польському й врангелівському фронтах як політпрацівник, редактор армійських газет, поєднуючи цю роботу з участю в діяльності партійних та радянських організацій у тих населених пунктах, де розміщувався штаб і політвідділ тієї чи іншої армії. У численних статтях, опублікованих в армійській газеті у той період, Дашковський писав в основному про поточні політичні проблеми, коментував хід бойових дій, роз'яснював політику Радянської влади щодо Махна⁶ й т. п.

В березні 1920 р. І. К. Дашковський взяв участь у роботі IV конференції КП(б)У. На ній він виступив проти резолюції про взаємовідносини між Україною і Радянською Росією, вважаючи її «невірною та несвоєчасною». Дашковський пропонував «відкинути усіяку гру в Український уряд і відновити відкрито, ясно і рішуче питання про злиття обох республік в одну Радянську Республіку». Він вважав, що українське селянство не вірить в самостійність як вихід з складної економічної ситуації, стверджував, що «99% українських селян абсолютно не цікавляться нашими політичними комбінаціями, не цікавляться питанням про самостійність українського Раднаркому. Село цікавиться зараз земельним та продовольчим питанням»⁷. Позиція Дашковського була піддана критиці делегатами конференції. Ф. Я. Кон, наприклад, відзначив, що Дашковський «хворіє тією хворобою, яку тов. Ленін називає русотяпством»⁸. Пропозиція Дашковського не враховувала специфіки суспільно-політичної обстановки на Україні, національний фактор, інтереси української інтелігенції. Він явно перебільшував утилітарність мислення українського селянства, якому ніби то було байдуже національне питання.

Конференція абсолютно більшістю голосів (проти — 2, утрималося — 6) прийняла резолюцію «Державні відносини Радянської України і Радянської Росії». В цьому документі підкреслювалося значення тісної братерської солідарності між робітниками й селянами всіх країн, обґрунтовувалася необхідність міцного союзу між УСРР та РСФРР⁹.

Дашковський ще двічі виступав на конференції. Один раз — за продовження дебатів по доповіді Й. В. Сталіна¹⁰, а другий — при обгово-

³ Михайлов Г. К истории Октября на Волыни // *Летопись революции.*— 1926.— № 6.— С. 69, 70.

⁴ Дашковський І. Октябрьские дни в Житомире и на Юго-Западном фронте // *Там же.*— С. 75.

⁵ Там же.— С. 37.

⁶ Дашковський І. О власти и безвластия // *Красный воин* (орган РВС 13 армии).— 1920.— 27 окт.

⁷ Архів ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 1, спр. 28, арк. 111—112.

⁸ Там же, арк. 117.

⁹ Пирог Р. Четвертая конференция КП(б)У // *Под знаменем ленинизма.*— 1990.— № 2.— С. 64.

¹⁰ Архів ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 1, спр. 28, арк. 234.

ренні питання про політику на селі, де піддав критиці Т. В. Сапронова за недооцінку класових протиріч на селі. Дашковський говорив, що Сапронов пропонує створювати на селі клуби для молоді, жіночі спілки, але все це «розова водичка», якою «Сапронов хоче окропити село і зробити його червоним». На думку Дашковського, «громадянської війни на селі не уникнути, нам треба прийняти цей бій». Він пропонував «провести диктатуру пролетаріату й бідноти на селі»¹¹, тобто виступав за більш жорстке проведення класової лінії на селі.

На IV конференції КП(б)У більшість серед делегатів мали представників групи «демократичного централізму». Під час виборів Центрального Комітету вони вирішили голосувати списками. Стало ясно, що в майбутній ЦК увійдуть лише «децисти» й їх прибічники. За таких умов 105 делегатів, від імені яких виступив Г. І. Петровський, відмовилися брати участь у цих виборах, і залишили зал засідання¹². Серед них був і Дашковський, який після конференції поїхав на IX з'їзд РКП(б), делегатом якого його обрали на партконференції 14-ї армії¹³. Як він пізніше згадував, відносини між делегатами з'їзду від України були настільки гострими, що «децисти» та їх опоненти — делегати IV конференції КП(б)У — їхали в Москву на IX з'їзд РКП(б) у різних вагонах, припинивши між собою в той час будь-яке спілкування^{13а}. Дашковський брав участь й у роботі V конференції КП(б)У (листопад 1920 р.). На ній він знову спробував відстоювати свою позицію з питань національного будівництва, аргументуючи її тепер не настроями українського селянства, а ситуацією в партії. Він стверджував, що місцеві партійні організації «живуть ідейно більше життям Російської комуністичної партії, чим директивами Центрального Комітету партії (мається на увазі ЦК КП(б)У). Виходячи з цього, Дашковський вважав ЦК КП(б)У «штучною організацією»^{13б}. Тут знову далася взнаки недооцінка Дашковським національного фактору. Делегати конференції його не підтримали.

Після закінчення роботи конференції разом з іншими делегатами його направили на Донбас. Для цього, власне, Дашковському не потрібно було нікуди переїжджати, оскільки штаб, політвідділ 13-ї армії та редакція газети «Красный воин», яку він тоді очолював, знаходились у Бахмуті (Артемівську) — тодішньому адміністративному центрі Донецького басейну. Початок роботи Дашковського в Донбасі майже збігся з початком внутріпартійної дискусії щодо профспілок. Він узяв у ній активну участь, висунувши власну платформу. Дашковський виступав за збереження мілітарних форм організації праці, вважаючи, що це — найбільш цінний здобуток епохи громадянської війни. Він також пропонував об'єднати в одних органах професійні та виробничі функції^{13в}. Після деяких малоуспішних спроб відстояти свої погляди Дашковський на Донецькій губпартконференції голосував за платформу Троцького. Він вважав, що «платформа 10-ти», яку підтримував В. І. Ленін, відбиває лише точку зору Я. Е. Рудзутака й керівництва ВЦРПС^{13г}. Під час роботи у Донбасі І. К. Дашковський близько зійшовся з Г. Л. Пятаковим (тоді голова Центрального правління кам'яновугільної промисловості Донецького басейну), поділяючи погляди останнього не лише з питань діяльності профспілок, а й з господарських. Статті Пятакова, його

¹¹ Там же, арк. 328, 329.

¹² Шаповал Ю. І. Сталін, сталінізм і Україна // Маршрутами історії.— К., 1990. — С. 299—300.

¹³ Девятый съезд РКП(б) : Протоколы.— М., 1960.— С. 448.

^{13а} Д а ш к о в с к и й И. Критико-автобиографические очерки. Об очерках истории Компартии Украины // Особ. архів сім'ї Дашковських.— С. 60.

^{13б} Архів ЦК Компартії України, ф. 1, оп. 1, спр. 42, арк. 80.

^{13в} Д а ш к о в с к и й И. Профсоюзы и организация производства // Всероссийская кочегарка.—1921.—5 янв.; Тезисы тов. Дашковского // Там же. — 13 янв.

^{13г} Д а ш к о в с к и й И. Критико-автобиографические очерки. Об очерках истории Компартии Украины // Особ. архів сім'ї Дашковських.— С. 80.

виступи досить часто (частіше, ніж інших керівників Донбасу) з'являлись на сторінках «Всероссийской кочегарки», яку редагував Дашковський. Він став на бік Пятакова в конфлікті останнього з Е. Й. Квірінгом та М. Л. Рухимовичем. В. І. Ленін охарактеризував ситуацію в Донбасі як «чвари», «інтригу». Зрештою, Пятаков був увільнений із своєї посади. Після цього з Донбасу виїхав і І. К. Дашковський.

Влітку 1922 р. його призначили ректором Комуністичного університету ім. Артема у Харкові й керівником кафедри політекономії. Дашковський викладав також і в інших вузах тодішньої столиці УСРР, активно займався науковою діяльністю. Він підготував підручник «Курс політичної економії» (1923 р.), який на Україні видавався 4 рази, а у 1929 р. був перекладений на грузинську мову. Перу Дашковського належать й інші праці політекономічного профілю, серед яких певний інтерес являють «Ленін та аграрне питання», «Ринок і ціна в сучасному господарстві» (1925 р.). Крім цього, у 1922—1929 рр. він опублікував 56 журнальних статей та рецензій. В своїх економічних публікаціях Дашковський головну увагу приділяє різним аспектам функціонування непу, особливо питанням ціноутворення. Ці його розробки мають актуальне значення і сьогодні, коли в нашій країні здійснюється перехід до ринкової економіки. За плідну педагогічну й наукову діяльність І. К. Дашковському в 1924 р. було присвоєно звання професора кафедри політичної економії. Проте ректор університету і професор не мав документа про вищу освіту — парадокс, характерний для того часу.

Наприкінці 1923 р. розпочалася нова внутріпартійна дискусія, яка набула гострих форм. Дашковський став одним з активних її учасників. Він виступав на партійних зборах, у пресі, полемізував з першим секретарем ЦК КП(б)У Е. Й. Квірінгом. Виступаючи на партконференції Івано-Лисогірського району м. Харкова 14 грудня 1923 р., Дашковський відзначав, що основне питання дискусії — чи була й є лінія партії правильною, чи потрібно накреслити нові її шляхи. Він, зокрема, говорив: «Леніна в роботі нашої немає. Є його учні, а їм властиво помилятися, партія повинна вчитися по Леніну, а створювати якісь групи недопустимо». Дашковський запропонував зборам резолюцію, де йшлося про розвиток внутріпартійної демократії, засуджувались усілякі спроби спрямувати дискусію у русло фракційної боротьби¹⁴.

Загострювалася боротьба і в парторганізації Комуністичного університету, який очолював Дашковський. Найбільшу полеміку викликав пункт, де засуджувалася лінія Троцького. Після кількадечних дебатів незначною більшістю його прийняли¹⁵. Діяльність І. К. Дашковського була піддана критиці у статті Е. Й. Квірінга «Особлива лінія чи лінія єдності». Останній вважав, що Дашковський є «найбільш типовою фігурою опозиції в Харкові й вимушено застосовує метод лавірування у своїй опозиційній діяльності, всюди пропонуючи проекти резолюції без пункту про довіру ЦК»¹⁶. Дашковський зреагував на статтю Квірінга листом до редакції «Коммуниста» під назвою «Вимушена відповідь». У ній він стверджував, що не є представником опозиції, та в своїх виступах відмежувався від позиції Преображенського, Сапронова й ін. З приводу пункту про довіру ЦК Дашковський зазначив, що вважає його зайвим. Закінчувалася відповідь висновком про те, що стаття Квірінга написана у стилі «гром победы раздавайся» й ілюструє собою не метод переконання опонентів, а їх приглушення¹⁷. В полеміку з Дашковським вступила також редакція «Коммуниста», яку він обвинувачував у фракційності та однобічному висвітленні дискусії. В замітці відзначалося, що обвинувачення, ви-

¹⁴ Парт. арх. Харківського обкому Компартії України, ф. 20, оп. 1, спр. 11, арк. 1, 3—4.

¹⁵ Там же, ф. 1, оп. 1, спр. 881, арк. 61.

¹⁶ Квиринг Э. Особая линия или линия единства // Коммунист.— 1923.— 28 дек.

¹⁷ Дашковский И. Вынужденный ответ // Там же.— 1924.— 5 янв.

сунуті проти газети, не підтверджуються ніякими фактами¹⁸. Участь у внутріпартійній боротьбі й полеміка з Квірінгом сприяли зростанню популярності Дашковського як опозиціонера. Секретар Харківського губкому КП(б)У К. О. Кіркіж повідомив у ЦК РКП(б), що під час виборів на губпартконференцію Дашковському був зроблений відвід як «визначному опозиціонеру», але «за нього голоснули такою ж більшістю, як раніше голосували за лінію ЦК». Кіркіж вважав, що «шкідливо тримати ректора викладачів з опозиції в комвузах, які не відмовились від своєї лінії, а будуть і надалі її проводити»¹⁹. Побажання Кіркіжа врахували, й незабаром Дашковського звільнили з посади ректора Комуністичного університету ім. Артема.

У дискусії про книгу «Уроки Жовтня» Троцького Дашковський, як і більшість опозиціонерів та співчуваючих їм, займав вичікувальну позицію. Під час партперевірки, яка проходила тоді в КП(б)У, на запитання, як він оцінює виступи Троцького й чим вони пояснюються, Дашковський відповів, що вони є «меншовицькою відрижкою, а також передчасними»²⁰.

У центрі уваги в КП(б)У Дашковський опинився після опублікування його статті «На середпартійні теми» у газеті «Коммунист» восени 1925 р. Ця стаття згадувалася в публікаціях «Правды» і закордонних емігрантських виданнях, широко обговорювалася на IX з'їзді КП(б)У у грудні того ж року. Ця стаття не містила якихось особливих ідей й не суперечила теорії марксизму. В ній була критика існуючого становища у партії, пропозиції щодо його поліпшення. Дашковський зазначав, що з 1923 р. лунають заклики проводити внутріпартійну демократію на ділі та при цьому мовчазно передбачається, що вона проводиться лише на словах. «Неможливий нормальний партійний режим,— писав Дашковський,— коли одну, хай численно незначну частину партії оголошують майже «поза законом» на тій підставі, що під час дискусії її погляди не збіглися з поглядами більшості». Далі Дашковський підкреслював, що партапарат не здійснив демократії тому, що в нього не має інших традицій, крім командування. У цей апарат, на його думку, нерідко потрапляли ті товариші, яких тільки тому не можна було звинуватити в «ідеологічних ухилах», що вони не мали ніякої ідеології. Важко не погодитись і з таким спостереженням І. К. Дашковського: «Попередній досвід досить наглядно довів, як швидко «демократичні ілюзії» змінюються «жорстоким похміллям», та не у всякого є бажання й необхідна гнучкість для того, щоб, «погрішивши в період «свобод» надмірною відвертістю, по встановленому звичаю розігрувати роль грішника, що кається». Отже, Дашковський досить влучно відзначив ті хворобливі явища, які були в той час у партії. Що ж він пропонував для поліпшення ситуації? Його програма передбачала оновити партапарат і підвищити культурний та політичний рівень партійних мас. Про все це йшлося під час дискусії 1923 р., а також у відомій резолюції Політбюро ЦК РКП(б) від 5 грудня того ж року. Закінчуючи свою статтю, Дашковський висловив упевненість, що в його статті спробують знайти прояви «ухилів», «помилку», «злобну опозицію» й ін.»²¹. Він не помилився — його критикували у «Правде» та «Коммунисте» саме в таких виразах, як він і передбачав²².

Стаття І. К. Дашковського була помічена й за кордоном. Витяги з неї надрукувала газета «Последние новости», яку редагував П. М. Мілюков. У відповідному коментарі до неї він зауважив: «Схоже на те, що в лавах РКП знову починається дискусія. Перші хмарки на цьому го-

¹⁸ По поводу одной «творимой легенды» // Там же.

¹⁹ Архів ЦК КПРС, ф. 17, оп. 31, спр. 110, арк. 3.

²⁰ Там же, арк. 42.

²¹ Д а ш к о в с к и й І. На внутріпартійні теми // Коммунист.— 1925.— 28 окт.

²² Ш у б и н П. Старая погудка на новый лад // Там же.— 1 нояб.; Рошаль А.

К постановке вопроса о внутріпартійній демократії // Правда.— 1925.— 5 дек.

ризонті з'явилися на Україні... У дискусійній статті ...автор намалював досить сумну картину того, як всі слова і зусилля в справі здійснення «середпартійної демократії» призвели до ще більшого розкладу партійного життя». Ці слова Мілюкова навів у Політичному звіті на IX з'їзді КП(б)У Л. М. Каганович. Він, зокрема, сказав: «Я думаю, що вся партія разом з тов. Дашковським... у необхідний момент дасть рішучу відсіч всяким підступам Мілюкова». Як бачимо, спочатку Каганович дав досить стриману оцінку виступу Дашковського. Він навіть вважав, що «значна частина колишньої опозиції зживає свої помилки та відрижки минулого»²³.

Слово було надано й І. К. Дашковському, хоча він і не був делегатом з'їзду. В своїй промові Дашковський пояснив, чому була написана його стаття, підкресливши, що спирався на ряд рішень ЦК КП(б)У, де теж відзначалися недоліки партроботи, а також порушив дуже важливе питання про режим особистої влади у партії. Варто підкреслити, що він зробив це одним з перших прилюдно, на з'їзді Компартії ще до відкритого виступу «нової опозиції» на XIV з'їзді ВКП(б) з аналогічними думками. «В нас у партії особистий режим спостерігається по всій лінії, кінчаючи секретарем осередку,— наголошував Дашковський.— Особистий режим виявляється навіть у таких дрібницях...— ось у цих портретах, які висять усюди... В плані рекламування особи ми перевершили всі буржуазні уряди... Моральна та політична сторони соціалізму полягають у тому, щоб висувати колективне обговорення, колективну сторону, а ми висуваємо навпаки»²⁴.

Виступ Дашковського відразу ж опинився в центрі уваги делегатів IX з'їзду КП(б)У. З приводу його статті й промови висловились 11 чол., у тому числі Л. М. Каганович (двічі), а також М. І. Калінін, Г. І. Петровський, І. Є. Клименко²⁵, що був обраний після з'їзду другим секретарем ЦК КП(б)У, та ін. Так, делегат М. І. Смирнов підкреслив, що необхідно дати відсіч не тільки міжнародній буржуазії, а й Дашковському, який проводить чужу ідеологію²⁶. «Скорегував» свою думку про нього і Каганович, який у своєму виступі широко використовував такі «аргументи»: «Дашковський безладдя в своїй голові приписує всій партії». Він також порівняв виступ Дашковського з твердженням «ненормальної людини», яка говорить: «Я нормальний, а ви всі ненормальні». Крім того, Каганович заявив: «Ум за розум зайшов у нашого професора» тощо²⁷. Що стосується М. І. Калініна, то той полемізував з І. К. Дашковським з питання про «рекламування» осіб. Він не заперечував наявності цього, зауваживши, що «ми завжди рекламуємо тільки ту особу, яка потрібна партії. Калінін визнав, що реклама буває й «грубуватою», але «в нас політику роблять робітники на місцях, а іноді це грубувато роблять. Усе ж я думаю, що за всією цією грубістю ховається тільки щирість». Калінін вказав, що треба вчитися рекламувати, та висловив упевненість, що його слухачі цьому навчаться²⁸. З цим прогнозом важко не погодитися. Дійсно, досить швидко багато хто навчився рекламувати «потрібних осіб» і насамперед Сталіна.

В 1927 р. внутріпартійна боротьба набула ще більшої гостроти. У червні того ж року І. К. Дашковський разом з Т. Сапроновим, Т. Харечком та В. Смирновим підписав опозиційну «платформу 15», в якій підкреслювалося, що технічна відсталість країни не зможе забезпечити її перехід до соціалізму, оскільки це можливе лише після перемоги світової революції. Уряд критикувався за «потурання куркулю», а верхів-

²³ Дев'ятий съезд Коммунистической партии большевиков Украины: Стеногр. отч., Харьков, 1926.— С. 56.

²⁴ Там же.— С. 128.

²⁵ Там же.— С. 56, 82, 133, 134, 136, 137—138, 142, 144, 149—152, 155, 159, 355.

²⁶ Там же.— С. 133.

²⁷ Там же.— С. 149—152, 155.

²⁸ Там же.— С. 159.

ка партії звинувачувалась у переродженні. «Червона армія загрожує перетворитися, — писали автори платформи, — в зручне знаряддя для авантюр бонапартистського гатунку»²⁹. Ця платформа була піддана різкій критиці в статті О. Слєпкова «Опозиційний неоменшовизм»³⁰. У відповідь на це І. К. Дашковський, за дорученням групи «децистів», написав статтю «Платформа 15 — та її критика» й направив її в редакцію журналу «Большевик». Стаття потрапила спочатку до О. Ярославського як члена редколегії, потім — до Сталіна та повернулася знову до Ярославського вже як до секретаря ЦКК з вказівкою притягнути автора до партійної відповідальності³¹. 7 вересня 1927 р. І. К. Дашковського викликали до Москви на засідання ЦКК ВКП(б) і запропонували відмовитися від основних положень згаданої статті, а саме: «1) що у СРСР уже розпочався процес переродження пролетарської диктатури; 2) що цекістський лозунг «пожвавлення Рад» фактично означає курс на розв'язування дрібнобуржуазної й куркульської демократії; 3) що Радянська держава... може стати пригноблювачем того класу, який її народив.., виконавчим механізмом у руках іншого ворожого класу; 4) що нинішній ЦК робить кроки в бік термідора». Дашковський від цих поглядів не відмовився і був виключений з рядів ВКП(б) як «елемент, безумовно, ворожий у партії пролетаріату»³². Проте й після виключення Дашковський не припинив політичної боротьби, увійшовши у всеукраїнський центр опозиції³³. Він, зокрема, головував на нелегальних зборах опозиціонерів у Харкові напередодні 10-річчя Жовтневої революції³⁴. Незабаром змушений був залишити Україну, деякий час працював професором на кафедрі політекономії Північно-Осетинського пединституту у м. Орджонікідзе (Владикавказ). Оскільки під своїм ім'ям публікуватися Дашковський не міг, він уміщував свої статті в журналах «Плановое хозяйство» (Москва), «Хозяйство Украины» під псевдонімом «А. Светлов». Одна з його статей «До теорії розвитку світового ринку та світового господарства» навіть була надрукована у 1929 р. в журналі «Марксистський огляд» — органі Французької компартії. Наприкінці 1927 р. Дашковський залишив роботу професора в Орджонікідзе і переїхав до Москви, де жив на напівлегальному становищі. Він згадував, що керівництво опозиції пропонувало йому виїхати за кордон для встановлення зв'язку з опозиційними групами в Комінтерні, але він не погодився, виступивши проти курсу на створення другої партії й поглиблення розходжень з більшістю у ВКП(б)³⁵.

В 1928 р. Дашковського заарештували і вислали в Қолпашево Томської області. Тут він працював учителем у школі до 1930 р. Напередодні XVI з'їзду Дашковський надіслав на адресу з'їзду заяву про розрив з опозицією. У відповідь він одержав листа від Ярославського, де йому пропонувалося визнати платформу «децистів» не тільки помилковою, а й контрреволюційною. Дашковському було надано право через рік подати заяву про відновлення його в партії. Однак ця звістка до нього не дійшла.

З 1930 р. Дашковський працював у м. Вятка (Кіров), де викладав у технікумі. В 1934 р. він знову звернувся до ЦК ВКП(б) з заявою про

²⁹ Архів ЦК Компартії України, ф. 7, оп. 1, спр. 262, арк. 1—65; Ярославський Е. Новое и старое в «новой оппозиции» // Правда.— 1927.— 22, 23, 24, 16 июля.

³⁰ Слєпков. Оппозиционный неменьшевизм // Правда.— 1927.— 9, 12 июля.

³¹ Дашковский И. К. Критико-автобиографические очерки. Об очерках истории Компартии Украины // Особ. архів сім'ї Дашковських.— С. 30.

³² Исключение переродженцев и фракционеров из партии: постановление ЦКК ВКП(б) от 7 сент. 1927 г. по делу Дашковского И. К. // Правда.— 1927.— 10 сент.

³³ Робота трюккістської опозиції на Україні: заява колишнього опозиціонера М. Я. Кричевського до ЦКК КП(б)У // Комуніст.— 1927.— 6 груд.

³⁴ Моргун В. За що боровся Раковський? // Прапор.— 1989.— № 3.— С. 134.

³⁵ Дашковский И. К. Автобиография // Особ. архів сім'ї Дашковських.— С. 18—19.

те, що приймає всі вимоги партії. Проте після вбивства С. М. Кірова його заява не тільки не мала ніяких позитивних наслідків, а, навпаки, була сприйнята як акт дворушництва. В результаті Дашковського знову заарештували — 5 років він знаходився у в'язницях Красноярська та концтаборах (район Норильська й Дудинки). В 1941 р. йому дозволили повернутися в Кіров, де він влаштувався на посаду економіста. Однак у 1949 р., під час нової хвилі сталінської чистки, він знову потрапив у табір у районі Братська. Останнім місцем політичного ув'язнення Дашковського був табір біля Тайшета, де він читав лекції про історичні рішення XX з'їзду КПРС і технічний прогрес у шостій п'ятирічці. Повна судова реабілітація Дашковського відбулася в 1957 р. Він повернувся до Харкова у віці 65 років. 30 кращих років життя у сталінській неволі — такою була розплата за опозиційність та незалежність мислення. Можна лише дивуватися, що Дашковський вижив. Як він сам вважав, витримати довгі роки репресій йому вдалося тому, що був до них готовий і до 1937 року підійшов уже «загартованим» внутріпартійною боротьбою й 10-річним засланням та в'язницями.

Ще з табору І. К. Дашковський надіслав апеляцію на ім'я XX з'їзду КПРС, яка розглядалася Комітетом партійного контролю. Однак КПК йому відмовив, виходячи з того, що він ряд років знаходився в керівництві опозиції й з часу виключення з партії минуло 30 років. Дальші апеляції результатів не дали, хоча, згідно з офіційним роз'ясненням, Дашковському не заборонялося звернутись у первинну організацію із заявою про прийняття в партію на загальних підставах. Після звільнення Дашковський змушений був клопотатись про пенсію. Адже, хоча він і був професором, вищої освіти не мав. Довелося йому, відомому науковцю, складати іспити в одному з московських вузів з історії КПРС, політекономії й т. п., щоб одержати диплом. У 1958 р. йому призначили пенсію на підставі його професорського звання. В березні 1971 р. Дашковський звернувся з листом на адресу XXIV з'їзду КПРС, який він назвав «Політичний самозвіт XXIV з'їзду партії. Замість апеляції». У ньому він коротко розповів свою біографію, дав оцінку деяким історичним працям того часу. Це була остання робота І. К. Дашковського. 16 травня 1972 р. він помер на 82 році життя. Похований у Харкові.

Оцінюючи в цілому життя і діяльність І. К. Дашковського важливо відзначити, що це була незвичайна особистість з оригінальним мисленням та незалежним характером. Він зробив чималий внесок у становлення політичної економії на Україні, брав активну участь у внутріпартійній боротьбі, висловив ряд цікавих думок щодо партбудівництва, які заслуговують на увагу. Логіка боротьби привела Дашковського до лав опозиції, до загострення відносин з керівництвом ВКП(б), але «ворогом народу» він ніколи не був. Його ім'я повинне зайняти належне місце в підручниках з історії повоєнної України.

Одержано 5.11.90.

Впервые предпринята попытка раскрыть содержание политической и научной деятельности И. К. Дашковского, осветить сложный жизненный путь этой неординарной личности.